

Жана П. Бојовић¹

Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет у Ужицу

Оригинални
научни рад

Терминалне вредности – животи циљеви: персонификација студентских будућих учитеља и васпитача²

Резиме: У теоријском делу рада се разматра феномен вредности и вредносних оријентација, образлажу различите класификације вредности и вредносних оријентација младих, са акцентом на Рокичевој листи вредности. На случајном узорку од двестиа ђедесет и два студента Учитељског факултета у Ужицу, који, углавном, похађају студентски Златиборској округа, на крају школске 2014/15. године, сprovedена је делимично ревидирана Рокичева листа терминалних вредности са основним циљем да се утврди како студентски Учитељског факултета процењују социјалне актуелне терминалне вредности – циљеве, као и да ли су се испољиле разлике међу испитиваним генерацијама. Израчунавањем аритметичке средине и стандардне девијације утврђене су ране позиције вредности на манифестном нивоу. Добијени резултати показују да су студентски Учитељског факултета оријентисани ка следећим животициљевима: породична сигурност, срећа, слобода, али и да су идентификоване извесне разлике у ранирању осталих терминалних вредности. Резултати испитивања су значајни јер сутиришу потребу за социјалним персонификацијом вредности из персонификације студентских који су изложени интензивним техничко-технолошким, демографским, глобализацијским и другим променама. Идентификација вредности и животициљева студентских има педагошки и општедруштвени значај и пружа значајна сазнања о личним профелима младих који се припремају за одређено занимање.

Кључне речи: вредности, вредносне оријентације, Рокичева листа, терминалне вредности, животициљеви, студентски, иницијално образовање учитеља и васпитача.

1 bojovic@ucfu.kg.ac.rs

2 Рад је настао у оквиру пројекта „Настава и учење: проблеми, циљеви и перспективе“, број 179026, који подржава Министарство просвете и науке Републике Србије.

Copyright © 2017 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

Проучавање вредности и вредносних оријентација има велики друштвени и научни значај, јер се ради о факторима који подстичу и усмеравају понашање појединца и друштвених група. Полазећи од вредности и вредносних оријентација, појединац даје подршку једним, а ускрађује је другим друштвеним групама, бива задовољан или незадовољан различитим исходима и стварима које се у његовом личном животу дешавају. Убрзани развој, у свим областима људског живљења, носи нове вредности и мења постојеће, што неминовно води ка вредносној револуцији која младе људе увлачи у стање „технолошког и културног шока“. Услед промењених околности и услова живота и рада губе се универзалне вредности и стварају услови за стање „без вредности“ (енг. *valueslessness*), што представља велику опасност за младе људе.

Чињеница да је човек „биће које вреднује“, како га дефинише Гете, и да су вредносна одређења његов спецификум, показује да појединац, у одређеној мери, ствара сам вредности или их субјективно преузима, прерађује и презентује окружењу. У таквим околностима процес формирања вредности је двосмеран и одвија се уз активно учешће субјекта (Pantić, 1990). Без претензија на дубљу анализу врста вредности и вредносних оријентација представљена су, у најкраћим цртама, схватања вредности и вредносних оријентација релевантних за наш рад.

Концептуална одређења вредности и вредносних оријентација

Премда многи аутори не праве разлику између вредности и вредносних оријентација, схватајући их као синониме, сматрамо да је потреба разграничења неопходна, те ћемо у наредним редовима покушати ближе одредити ова два појма.

Појам *вредности* је базичан појам, апстрактна категорија и хипотетички конструкт преузет из аксиологије и означава најопштије веровање о томе шта је и колико пожељно, корисно и што би требало бити циљ људских напора, али исто тако и шта је недопустиво и непожељно. С обзиром на то да, објективно, вредности не постоје у стварности, већ се приписују процењивачима, оне имају субјективни карактер јер у себе укључује когнитивну, афективну и мотивациону компоненту (Trebješanin, 2000). Најчешће се дефинишу као стечене, релативно трајне и опште диспозиције које суделују у обликовању и усмеравању интраперсоналног и интерперсоналног активитета појединца у односу на широке класе искуствених објеката (Havelka, 1995). Било да су настале из искуства или преузете из културе базираној на потреби за регулацијом односа према свету који нас окружује али и према нама самима, вредности постају специфичне творевине индивидуалне и колективне свести (Miliša, Bagarić, 2012). Променљивост вредности је спецификум за сваку особу појединачно и увек је условљен, како друштвено-економским, техничко-технолошким, политичким и другим променама, тако и васпитањем које (посматрано као процес, средство и циљ) делује на појединца тако што му даје могућност избора прихватања или неприхватања захтева амбијенталног окружења. Трајни карактер вредности се односи на општеприхваћене људске вредности (Miliša i sar., 2015).

У данашњим условима живота је више него актуелна изрека енглеског социолога Вајта да је идеал младих данас бити истовремено конформиста у јавном и индивидуалиста у приватном животу (White, 1967.) Дуализам вредности који имплицира став да се вредности не могу сводити на општеприхваћене (друштвене) стандарде понашања потврђен је у констатацији једног броја истраживања вредносног идентитета младих која показују да се широм света, код младих људи, развијају двокултурни идентите-

ти настали као комбинација сопственог локалног идентитета са идентитетом глобалне културе. Последица двокултурног идентитета је пораст конфузије у истраживању сопственог вредносног система код младих људи, што је значајно присутно у не-западним културама (Arnett, 2002; Berry, 1993; Berry, 1997; Berry, 1998; Segall et al., 1998).

Покушај уједначавања садржаја основних вредности дат је у Шварцовој теорији вредности исказаних кроз шест дефиниција: (1) Вредности су уверења прожета осећајем независности; (2) Вредности се односе на пожељне циљеве који мотивишу појединца на акцију, јер подразумевају концепцију о нечему што је лично и (или) друштвено пожељно; (3) Вредности су много шире од реаговања у одређеним ситуацијама и треба их разликовати од норми и ставова који се обично односе на одређене акције, објекте или ситуације; (4) Вредности служе као стандарди у избору или процени између различитих циљева и могућности, људи и догађаја, што указује на њихову селективност. Људи одлучују шта је добро или лоше и често своје одлуке заснивају на могућим последицама; (5) Вредности, поређане по хијерархији, условљене су системом приоритета вредности појединца; (6) Вредности су релативне те понашање појединца одређују у оној мери колико је та вредност важна за њега, са становишта друштвене свести и свести појединца (Schwartz, 1992; Schwartz 2012).

Иако се разликују у погледу обима и садржаја, изнете дефиниције вредности подразумевају да се ради о динамичким диспозицијама личности које се испољавају различитим интензитетом, когнитивном, афективном и конативном утемељеношћу. Евидентно је да одређивање вредности указује на сву сложеност овог појма, који се, с обзиром на своју апстрактност, може посматрати са различитих становишта. То је, донекле, и довело до различитих тумачења и неусаглашавања око дефиниције вредности, јер се

вредности, као облик друштвене свести и делања људи, увек везују за становиште са којег се изучавају (Petrović, Zotović, 2012). Осим тога, вредности имају још једну неуобичајену карактеристику: релевантне су на оба нивоа, и на микронивоу или индивидуалном и на макронивоу или социјалном (Mayton et al., 1994.)

Вредносне оријентације представљају карактеристичан стил живота, начин опажања, мишљења и владања који је одређен неком средишњом, доминантном вредношћу (Trebješanin, 2000). Подразумевају трајнију и дубљу закупљеност свести оријентисану на егзистенцијална питања која улазе у оквир „животне филозофије“ која, опет, кроз повезаност потреба, ставова интереса и мотива, уређује општи начин деловања и понашања појединца у различитим ситуацијама (Havelka, 1975). За Кузмановића, вредности и вредносне оријентације су синоними, а евентуалну разлику налази у томе што вредности подразумевају више артикулисану концепцију о пожељном, док су вредносне оријентације мање артикулисан систем уверења са мање изоштреном концепцијом пожељног (Kuzmanović, 1995). Вредносне оријентације су општи циљ, а животни стил појединца је пут остварења тог циља (Mladenović, Knebl, 2000). Тиме се поткрепљује став да личне вредности утичу на понашање појединца и одређују вредносни правац целог друштва (Bruno & Lay, 2008; Connor & Becker, 2003).

Према Рокичу, појам вредносне оријентације се схвата као: шири појам вредности; ознака за читав систем вредности; синоним за вредности. Позитивна или негативна усмереност према некој средишњој вредности указује на постојање вредносне оријентације као животног стила појединца (Rokeach, 1973).

Не умањујући значај представљених дефиниција вредности и вредносних оријентација, задржаћемо се на схватању и подели вредности коју је дао Милтон Рокич и која је послужила као инспирација за реализацију нашег истраживања.

Рокич важи за једног од светски познатих психолога чија истраживања су запажена међу истраживачима феномена вредности. Дефинишући појам вредности, Рокич истиче њихову стабилност, која их чини знатно бољим предиктором друштвеног понашања од диспозиција, способности или њихових комбинација (Alargić, 2012). Функционалност вредности се може сагледати кроз: (1) усмеравање човековог понашања ка пожељним и вредним циљевима; (2) функцију мотивације за одређене активности. Избор између мањег или већег броја супротстављених жеља, веровања и циљева егзистенције – у себе укључује емоционалну и когнитивну димензију које су садржане у синтагми „пожељнији“. С обзиром на то Рокич разликује: (1) *терминалне вредности – циљеви*, под којима подразумева класе стања и објеката које појединац жели остварити и сачувати и 2) *инструменталне вредности – средства*, које представљају префериран начин долажења до тих циљева, дефинисане као начини помоћу којих се долази до терминалних вредности (пожељних стања ствари). Број терминалних вредности је ограничен и саображен базичним људским потребама, које је изводио из Масловљеве хијерархијске теорије мотивације. Генерално гледано, осим што служе као мотиватори индивидуалног понашања, вредности су и његови регулатори, јер представљају интернализоване представе онога што се сматра друштвено пожељним. Као такве, оне представљају основ при заузимању ставова, али и предиспозицију ка одређеним идеолошким или религијским опредељењима (Alargić, 2012). За потребе истраживања као полазна основа послужила је управо дефиниција терминалних вредности – циљева које је дао Рокич.

Кратак преглед доступних истраживања о вредностима и вредносним оријентацијама младих

Сазревање и улазак у свет одраслих увек је тегобан процес, а данас је све дуготрајнији и суочен с ризицима којих су некадашње генерације младих биле углавном поштеђене. Бројне студије о младима (Furlong & Cartmel, 1997; Wyn & White, 1997; Kehily, 2007) баве се питањем стицања идентитета, где су управо вредности један од кључних елемената у процесу изградње идентитета (Lindh & Korhonen, 2010; Giacomino & Akers, 1998).

Усмереност истраживача вредности и вредносних оријентација младих у Србији оријентисана је ка социодемографским и породичним варијаблама, а мање ка структури личности. Проверавања веза појединих вредносних оријентација са ауторитарношћу и конформизмом (Rot, Havelka, 1973; Popadić, 1995), са просоцијалним цртама и агресивношћу (Joksimović, 2001), као и са анксиозношћу, депресивношћу и агресивношћу (Šram, 1993). Када је реч о вези самопоимања и вредносних оријентација, испитивана је повезаност између варијабли концепта о себи, варијабли просоцијалне оријентације и варијабли вредносног профила даровитих (Janjetović, 1997; Joksimović, Janjetović, 2008; Nikolić, Radović, 2012), као и повезаност општег самопоштовања и демократске оријентације (Joksimović, 1998), и усмереност вредносних оријентација младих према сопственој добробити (Joksimović, Maksić, 2008). Бројни аутори сматрају да „освештеност“ испитаника настаје тек у ситуацији конфликта, тренутку доношења одлуке и слично (Kluckhohn, 1962; Schwartz, 1992; Tetlock, 1986).

Неоспорно, полазишта су различита, и обухватају период трагања младих за сопственим вредносним опредељењима и вредносним системима (Havelka, 1975; Havelka, 1990; Havelka, 1995; Havelka 2000; Joksimović, 1992; Kuzmanović,

1995; Lazarević, 1987). Добијени подаци су, једним делом, значајни као показатељ друштвеног миљеа у којем одрастају млади (Ivanović, 2006). Ништа мање значајан период за истраживање вредности је део достизања релативне зрелости која припада студентској популацији. Идентификација вредности и животних стилова студената има педагошки и општедруштвени значај и пружа значајна сазнања о личним профилима младих који се припремају за одређено занимање (Lazarević, Janjetović, 2001; Lazarević, Janjetović, 2003; Budimir-Ninković, 2004; Bukvić, 1984; Janjetović, 1997; Lazarević, Sindelić, 1985; Lazarević, 1987; Mladenović, Knebl, 2000; Matejević, 2008; Pavlović, 2000; Passakos, 1996; Petrović-Bjekić, 1995; Havelka, 1975; Havelka, 1990).

У центру наших интересовања су занимања у оквиру просветне струке (учитељ и васпитач у предшколској установи). Ослањајући се на резултате ранијих истраживања вредности васпитача, учитеља и наставника (чије је заједничко одређење припадност просветној струци), било да се ради о студентима или онима који су већ професионално активни у просветној струци, примећујемо да учитељи и васпитачи, као део популације просветних радника, показују одређене особености с обзиром на вредности испитиване преко преферираних стилова живота.

Методологија истраживања

Водећи се анализираним резултатима истраживања која су се односила на вредносне оријентације студената (Havelka, 1990; Havelka, 1995; Pantić, 1981; Popadić, 1990, Popadić, 1995; Rot, Kuzmanović, 1986; Rot, Kuzmanović, 1990), у центар нашег интересовања поставили смо студенте просветне струке – учитеље и васпитаче. Ако се преферирање вредности студената поставља у шири контекст актуелних друштвено-економских промена, онда има оправдања да се

постави питање да ли будући учитељи и васпитачи, својим специфичним склопом личности, личним схватањима и вредновањима окружења, могу одређивати и усмеравати ученика према појединим вредностима или је њихов вредносни систем условљен друштвеним променама.

Полазећи од ових схватања, поставили смо проблем истраживања: *Како студијени учитељској факултетској позиционирају сојствене актуелне терминалне вредности – циљеве као и да ли су се испољиле разлике у позиционирању терминалних вредности међу испитиваним генерацијама?* Полазећи од проблема истраживања и Рокичеве теорије вредности, настојали смо утврдити актуелну структуру терминалних вредности – циљева којима студенти Учитељског факултета дају највећу важност.

Циљ истраживања јесте: *Установити генерацијске разлике у иерархирању терминалних вредности – циљева студијена Учитељској факултетској. У складу са циљем дефинисани су задаци истраживања: (1) утврдити ранг-позицију терминалних вредности – циљева студената прве и четврте године Учитељског факултета; (2) утврдити статистички значајне разлике у позиционирању терминалних вредности с обзиром на студијску годину студената Учитељског факултета.*

Табела 1. Структура узорка по полу, смеру и годинама студија.

	Пол		Смер		Година студија		
	Женски	Мушки	Учитељ	Васпитач	I	IV	Укупно
ф	206	46	192	60	125	127	252
%	819,74	15,87	77,29	23,81	49,60	50,46	

Независна варијабла истраживања јесте година студија за коју претпостављамо да је извор вредносне диференцијације студената и која, генерално, учествује у формирању вред-

носних оријентација. Зависне варијабле истраживања су вредносне оријентације.

Истраживањем су обухваћена двеста педесет и два студента Учитељског факултета у Ужицу који долазе из различитих места Златиборског округа. Истраживање је базирано на пригодном и стратифицираном узорку (Табела 1). С обзиром на велику бројчану разлику испитиваних студената на оба студијска смера, изостали су резултати о вредносним приоритетима по смеровима и по полу. Наиме, у популацији студената који студирају на Учитељском факултету у Ужицу знатно је већи број студената на смеру *учишielь* него на смеру *васийишiач* и знатно је већи број девојака у односу на младиће, што се одразило и на узорак истраживања. Из тог разлога, у процесу обраде података нису разматране статистичке разлике у ставовима студената и студенткиња ($\chi^2=1,6255$; $df=1$; $p<0,05$), тако да смо целокупне резултате (аритметичку средину, стандардну девијацију, т-вредност и ранг-позицију терминалних вредности) приказали збирно, у целини, на нивоу основног скупа истраживања.

Ойис коришћеној инсiруменiиa. У оквиру једног од, вероватно, најчешће примењиваних инструмената у психолошким емпиријским истраживањима вредности (Rokeach Value Survey) Рокич је направио листу вредности за које је претпоставио да су хијерархијски распоређене, иако је њихов редослед подложен индивидуалним варијацијама (Rokeach, 1973). Рокичева класификација вредности, за коју сам аутор каже да је мера „осетљива на разлику међу културама, институцијама, припадништву групи и личном искуству“ (према: Rejk, Edkok, 1978: 24), спада у најбоље дефинисане класификације. Садржи две добро издиференциране групе основних вредности: *иерминалне* – представљају циљеве људске егзистенције, означавају пожељна, идеална стања задовољавања одређених потреба, могу бити персоналне или интерперсоналне, зависно од тога јесу ли усмерене на осо-

бу или на друштво. Другу групу вредности чине *инсiруменiиалне вредности* – представљају пожељне или идеализоване начине понашања који доприносе остваривању терминалних вредности и које су друштвено, културно или лично условљене (Alargić, 2012).

Изворна листа за испитивање вредносних приоритета као животних циљева је Рокичев упитник терминалних вредности (Rokeach Value Survey), састављен од осамнаест вредности, где испитаник поред сваке појединачне вредности уписује ранг, с обзиром на важност коју она за њега има као усмеравајући принцип у животу. Вредности се рангирају од један, за најважнију, до осамнаест, за најмање важну.

Табела 2. Изворна листа иерминалне вредности уо Рокичу (према: Robbins, 2003).

ТЕРМИНАЛНЕ ВРЕДНОСТИ
Удобан (комфоран) живот
Узбудљив (стимулативан) живот
Породична сигурност (брига о вољенима)
Слобода (независност, слобода избора)
Срећа (задовољство)
Унутрашња хармонија (без унутрашњих конфликта)
Зрела љубав
Национална безбедност (заштита од напада)
Свет у миру (свет без ратова и сукоба)
Једнакост (једнаке могућности за све)
Задовољство (живот пун ужитака)
Спасење душе (спас од греха, вечни живот)
Самопоштовање (добро мишљење о себи)
Искрено пријатељство (блиско дружење)
Мудрост (зрело разумевање живота)
Осећање постигнутог*
Свет лепоте (лепота природе и уметности)*
Друштвено признање*

*изостављене вредности у ревидираном Рокичевом упитнику

За потребе нашег истраживања коришћен је *делимично ревидиран Рокичев уиийник вредности*. У намери да се што више усредсредимо на јасно диференциране вредности, са високим степеном дистинкције, из групе терминалних вредности издвојене су следеће вредности: осећај постигнућа, свет лепоте и друштвено признање (Табела 2). Сходно томе, у истраживању је искоришћено петнаест терминалних вредности.

Табела 3. Делимично ревидиран Рокичев уиийник терминалних вредности.

ТЕРМИНАЛНЕ ВРЕДНОСТИ
Удобан (комфоран) живот
Узбудљив (стимулативан) живот
Породична сигурност (брига о вољенима)
Слобода (независност, слобода избора)
Срећа (задовољство)
Унутрашња хармонија (без унутрашњих конфликта)
Зрела љубав
Национална безбедност (заштита од напада)
Свет у миру (свет без ратова и сукоба)
Једнакост (једнаке могућности за све)
Задовољство (живот пун ужитака)
Спасење душе (спас од греха, вечни живот)
Самопоштовање (добро мишљење о себи)
Искрено пријатељство (блиско дружење)
Мудрост (зрело разумевање живота)

Статистичка обрада података извршена је на нивоу израчунавања аритметичке средине, стандардне девијације и т-вредности, а затим је, на основу релативног поретка вредносних очекивања, утврђена ранг-позиција за сваку терминалну вредност на свакој студијској години понаособ. Целокупно истраживање је трансверзалног карактера и реализовано на крају школске 2014/2015. године.

У жељи да што боље прикажемо промене у позиционирању вредносних оријентација, испитани су студенти прве и четврте године студија на оба студијска смера. У процени терми-

налних вредности – циљева испитаници нису имали никаквих ограничења, руководили су се уверењима, оним што осећају према датим вредностима. Степен и поредак прихваћених терминалних вредности – циљева исказан је дескриптивном анализом, путем које је утврђено какав значај студенти придају појединим вредностима на манифестном нивоу. На основу добијених резултата сачињена је ранг-листа прихваћених вредности.

Статистичком обрадом података дошли смо до резултата који су били у функцији одговора на постављени проблем и задатке истраживања и на основу којих смо сагледали разлике у одговорима студената прве и завршне године студија.

Резултати истраживања и дискусија

Разлике у њозиционирању терминалних вредности ѡрве и завршне године студија. Упооређивањем одговора студената прве и завршне године студија уочене су разлике у позиционирању терминалних вредности. У последњој колони Табеле 4, на основу удаљености између ранг-позиција, означене су терминалне вредности, које се померају на ранг-лествици навише (+) и наниже (-) с намером да се добије што бољи преглед промењене позиције вредности. Преглед резултата у Табели 4 показује да се десет рангираних вредности истоветно позиционира, како на првој, тако и на четвртој години студија, што указује на тежњу студената усмерену ка достизању крајњих животних циљева. Померања за једно и два места на ранг-лествици у вези су са вредностима које се односе на *хедонистички став ѡрема животиу и на свети у миру*.

Вредности као што су *ѡродична сигурност, срећа и слобода* су најцењенија и најпожељнија стања којима студенти теже. Те три вредности имају непромењен ранг на свим годинама студија. Студентима и прве и четврте го-

дине породично окриље представља базу из које одлазе и у коју се враћају, место где су под заштитом родитеља. На прво место стављају породичну сигурност, као најтоплије и најсигурније место, јер је најсигурнији извор задовољавања емоционалних и материјалних потреба и пружа повољну климу у решавању проблема. Друга и трећа рангирана вредност су *срећа* и *слобода*, и надовезују се на породичну сигурност и уточиште. Прве три рангиране вредности су заједничке за обе студијске године.

Студенти прве године цене *искрено пријатељство* ($M = 6,20$), дајући му високо четврто место. Претпостављамо да је разлог за ову позицију у томе што почетак академског образовања за већину студената значи промену места боравка, одвајање од породичне сигурности, али и свих људи који могу бити ослонац у свакодневним животним приликама. Студенти четврте године стављају искрено пријатељство на пето место, а студенти прве године на четврто место.

За студенте четврте године вредност *унутрашња хармонија* ($M = 6,36$) налази се на четвртом месту, а студентима прве године на петом. С обзиром на то да су млади људи подложнији неспоразумима у контакту са другим особама (вршњаци, родитељи...), успешност решавања конфликтних ситуација и изналажења властитог унутрашњег мира у великој мери зависи од карактера њиховог друштвеног окружења (породица, друштвени токови). Студенти завршне године студија, као одрасли, биолошки и психички зрелији људи, чији вредносни систем тежи животу без личног унутрашњег конфликта, ка унутрашњем миру и задовољству, чешће су изложени фрустрацијама изазваним друштвеним променама и противречним процесима. У таквој друштвеној клими савремена омладина настоји да се даље образује, заснива радни однос, породичну заједницу, па не изненађује њихово стремљење ка унутрашњој хармонији. Подаци у вези са овом терминалном вредности показују да се она налази

у првој трећини ранг-листе и значајна је као показатељ друштвеног миљеа у којем млади одрастају (Ivanović, 2006; Franc i sar., 2008).

Евидентне су и вредносне оријентације чији ранг на вредносној скали пада. Тако студенти прве године *свећ у миру* стављају на једанаесто место, док је старијој генерацији студената тај циљ готово неважан и налази се на тринаестом месту ранг-листе. *Удобан живот* ($M = 9,41$) и *задовољство* ($M = 10,02$) добијају на важности у односу на преферирање млађе генерације студената (Табела 4). Обе генерације студената се, током достизања биолошке, психолошке и професионалне зрелости, више прилагођавају стварности, теже породичном животу, сигурности и удобности. *Свећ у миру* припада подручју далеких циљева на које немају никакав утицај.

Као што се може видети из Табеле 4, између студената прве и завршне године студија не постоји квалитативна разлика у преферирању терминалних вредности, што наводи на закључак да су разлике у рангирању терминалних вредности на нивоу од $p \leq 0,05$ и $p \geq 0,01$ међу студентима прве и четврте године случајне. Студенти обе испитиване студијске године процењују животне циљеве као вредности са становишта дугорочности, трајности, али и уложеног напора да се остваре. Рангирањем одређују степен пожељности и карактер терминалних вредности (лични или друштвени), што значи да преферирају животни циљ није нешто тренутно жељено нити израз нагона којем се не може одолети, већ се ради о животном циљу довољно вредном да се у њега уложи напор како би се остварио и сачувао. Добијени резултати су, у извесној мери, у сагласности са сличним истраживањима (Joksimović, Maksić, 2008; Budimir-Ninković, 2004; Lazarević, Janjetović, 2001; Lazarević, Janjetović, 2003; Giacomino et al., 2011).

Табела 4. Дескриптивни показатељи разлика у рангирању терминалних вредности.

Терминалне вредности	I год. (учитељи и васпитачи)			IV год. (учитељи и васпитачи)			t вредност	Разлика $R_1 - R_2$
	AS ₁	SD ₁	R ₁	AS ₂	SD ₂	R ₂		
Породична сигурност	2,55	3,27	1	2,25	2,45	1	0,83	0
Срећа	4,51	3,23	2	4,11	3,07	2	1,00	0
Слобода	5,51	2,35	3	5,85	3,64	3	0,47	0
Искрено пријатељство	6,20	3,04	4	6,81	2,95	5	-5,08	-1
Унутрашња хармонија	6,41	3,68	5	6,36	3,81	4	0,10	+1
Самопоштовање	6,45	3,15	6	7,13	3,24	6	-1,7	0
Зрела љубав	7,26	3,55	7	7,69	3,66	7	-0,93	0
Спасење душе	8,84	4,28	8	8,14	4,07	8	1,35	0
Мудрост	8,85	3,83	9	8,71	3,19	9	0,31	0
Једнакост	9,44	3,25	10	9,19	3,37	10	0,73	0
Свет у миру	9,66	4,04	11	10,79	3,77	13	-2,26	-2
Удобан живот	10,09	3,97	12	9,41	4,03	11	1,36	+1
Задовољство	10,27	3,38	13	10,02	3,70	12	0,57	+1
Национ. безб.	11,32	3,47	14	10,90	3,72	14	0,46	0
Узбудљив живот	12,13	3,27	15	11,84	3,54	15	0,69	0

AS – аритметичка средина; SD – стандардна девијација; R – ранг.

Закључак

Истраживања вредности и вредносних оријентација младих су од изузетног значаја за развој друштва јер могу указати у ком правцу се мењају одређена култура или друштво. С обзиром на то да младе генерације у нашој земљи стасавају у време интензивних техничко-технолошких, демографских, глобализацијских, али и других промена, додатно компликованих животним околностима, сматрали смо да то има утицаја на животне циљеве младих људи (терминалне вредности), односно да је њихов референтни оквир утемељен на два елемента, и то на: (1) личности појединца и (2) друштву које носи своја духовна, културна, технолошка и идеолошка обележја (Šram, 2003).

Основно питање које смо поставили у истраживању било је: *Како студенти Учитељског факултета процењују сопствене актуелне терминалне вредности – циљеве као и да ли су се*

испољиле разлике међу испитиваним генерацијама? У истраживању смо се оријентисали на следеће терминалне вредности – циљеве: породична сигурност, срећа, слобода, искрено пријатељство, унутрашња хармонија, самопоштовање, зрела љубав, спасење душе, мудрост, једнакост, свет у миру, удобан живот, задовољство, национална безбедност, узбудљив живот.

Полазећи од проблема, циља и задатака истраживања, а на основу квантитативне и квалитативне анализе, утврђена је ранг-позиција испитиваних вредности путем трансверзалног истраживања којим су обухваћене прва и завршна година студија Учитељског факултета у Ужицу. Добијени резултати указују да су се међу студентима обе студијске године (прва и четврта година студија) испољиле истоветне процене у виду једног броја високо позиционираних терминалних вредности, али и извесне разлике у погледу давања ниске ранг-позиције другим терминалним вредностима. При дистрибу-

цији резултата, уочена блага разлика у рангирању вредности између студената прве и четврте године студија усмерила је даљу интерпретацију резултата у правцу упоредног прегледа ранг-вредности студената који започињу студирање и оних који су на крају студија.

Имајући у виду да на формирање вредности, као животних смерница, поред индивидуалних фактора, утичу друштвено-историјски и социјални фактори, занимало нас је какав вредносни систем има студентска популација у ситуацији сложеног друштвеног стања, које се огледа у конфликтној и комплексној понуди друштвених вредности. Истраживање се односило на студенте рођене од 1993. до 1997. године, који су расли у раздобљу бурних дешавања у Србији и додатно компликованим животним околностима, што је оставило трага на њихову животну филозофију и вредносни систем.

У том контексту, а полазећи од претпоставке да постоје разлике у погледу рангирања вредности међу студентима прве и четврте године студија, сматрамо да резултати истраживања дозвољавају извођење следећег закључка: ранг-позиција терминалних вредности – циљева студената који су на почетку школовања и студената који су на крају студија у знатној мери је стабилна. Студенти, посматрано кроз прву и завршну годину студија, снажно истичу значај *јуродичне сигурности, среће и слободе*. Код обе генерације студената ове три вредности заузимају прва три места. Претпостављамо да се оријентација према уском социјалном миљеу и тежња за срећом и слободом у сфери личних одговорности може тумачити у светлу опште друштвене кризе и друштвеног положаја младих, чија је партиципација у доношењу друштвено битних одлука маргинализована.

Од петнаест терминалних вредности – циљева (делимично ревидиран Рокичев упитник вредности) студенти на истоветан начин преферирају десет терминалних вредности, док се у погледу пет вредности разликују за једно или два ранг-места. Обе генерације високо преферирају

искрено пријатељство и унутрашњу хармонију, свесни да промене у друштвеном миљеу изазивају фрустрације које утичу на личност појединца. Посебно цене *самопоштовање*, које изражава тежњу ка поштеном односу према себи и другима.

Поредак животних циљева, као вредносних оријентација појединца, по важности обликује индивидуални вредносни систем који показује не само које су вредности важне, мање важне, њихов међуоднос већ и предиспозиције појединца да се понаша на одређени начин. Терминалне вредности имају тенденцију да се мењају током времена под утицајем актуелних друштвених, политичких и економских услова који могу извршити знатан притисак у том погледу (Alas & Edwards, 2013).

Резултати истраживања су значајни јер сугеришу потребу сталног преиспитивања структуре вредносног склопа из перспективе студената који су изложени интензивним техничко-технолошким, демографским, и другим променама, што оправдава став да личне вредности утичу на понашање појединца и одређују вредносни правац целог друштва. У том контексту, ово истраживање може бити подстицај за даља истраживања вредносних оријентација младих у смислу потпунијег разумевања вредносних опредељења и њиховог понашања. У прилог томе, сматрамо да је потребно усмеравање веће пажње на иницијално школовање учитеља и васпитача у смислу иновирања студијског плана увођењем нових студијских предмета из области аксиологије као и подстицањем студената у активностима које ће бити подршка развоју универзалних вредности.

Истичемо, реализовано истраживања је трансверзалног типа и носи посебан ризик зато што је морал променљива друштвена категорија, а у свету се, континуирано, дешавају различите техничко-технолошке, демографске, економске и друге промене. Мишљења смо да би ис-

траживање лонгитудиналног типа у постојећим друштвеним околностима знатно допринело разумевању овог педагошког феномена. Стога ово истраживање треба разумети као полаз-

ну основу за припрему и реализацију новог истраживања вредносних оријентација младих као развојног феномена.

Литература

- Akers, M. D. & Giacominо, D. E. (1999). Personal Values of Certified Internal Auditors. *Internal Auditing*. (january/february), 19–27.
- Alargić, D. (2012). *Karakteristike pojedinca kao činioci sistema vrednosti pripadnika Vojske Srbije* (doktorska disertacija). Beograd. Posećeno 10. 10. 2014. godine na: <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:6063/bdef:Content/get>.
- Alas, R. & Edwards, V. (2013). Work-related values: A comparison of Estonia and Finland. *Journal of Business Economics and Management*. 6 (4), 207–217.
- Allport, G. W. et al. (1960). *A study of Values*. Boston: Houghton Mifflin.
- Arnett, J. J. (2002). The Psychology of Globalization. *American Psychologist*. 57 (10), 774–783. DOI: 10.1037//0003-066X.57.10.774.
- Berry, J. W. (1993). Ethnic identity in plural societies. In: Bernal, M. E. & Knight, G. P. (Eds.). *Ethnic identity: Formation and transmission among Hispanics and other minorities* (271–296). Albany: State University of New York Press.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *International Journal of Applied Psychology*. 46, 5–34.
- Berry, J. W. (1998). Acculturative stress. In: Organista, P. B., Chun, K. M. & G. Mar'in (Eds.). *Readings in ethnic psychology* (117–122). New York: Routledge.
- Bruno, L. & Lay, E. (2008). Personal Values and Leadership Effectiveness. *Journal of Business Research*. 61 (6), 678–683.
- Budimir Ninković, G. (2004). *Vrednosne orijentacije mladih i odraslih*. Jagodina: Učiteljski fakultet.
- Bukvić, D. (1984). Vrednosne orijentacije naših studenata: analiza istraživanja u obrazovanju. U: *Zbornik br. 6*. (7–14). Užice: Pedagoška akademija.
- Giacominо, D. E., Brown, J. & Akers, M. D. (2011). Generational Differences of Personal Values of Business Students. *American Journal of Business Education*. 4 (9), 19–30.
- Fagenson, E. A. (1993). Personal Value Systems of Men and Women Entrepreneurs versus Managers. *Journal of Business Venturing*. 8, 409–430.
- Franc, R., Sučić, I., Šakić, V. (2008). Vrijednosti kao rizični i zaštitni čimbenici socijalizacije mladih. *Diacovensia*. 6 (1), 135–146.
- Furlong, A. & Cartmel, F. (1997). *Young People and Social Change*. Buckingham: Open University Press.
- Havelka, N. (1975). Istraživanje vrednosti kod nas. *Psihologija*. 8 (3–4), 139–149.
- Havelka, N. (1990). *Efekti osnovnog školovanja*. Beograd: Institut za psihologiju.

- Havelka, N. (1995). Vrednosne orijentacije učenika i njihova očekivanja od budućeg zanimanja. *Psihološka istraživanja*. 47 (7), 89–125.
- Havelka, N. (2000). *Učenik-nastavnik u obrazovnom procesu*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Janjetović, D. (1997). Preferencije životnih stilova adolescenata i njihovo opažanje životnog stila roditelja. *Sociološki pregled*. 31 (1), 55–71.
- Joksimović, S. (1992). Odnos učenika prema pojedinim načinima života kao pokazatelj njihovih vrednosnih orijentacija. *Psihologija*. 25 (1–2), 7–23.
- Joksimović, S. (2001). Struktura i korelati vrednosnih orijentacija srednjoškolskih učenika. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*. 33 (201–214).
- Joksimović, S., Maksić, S. (2006). Vrednosne orijentacije adolescenata: usmerenost prema sopstvenoj dobrobiti i dobrobiti drugih. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*. 38 (2), 415–429.
- Kehily, M. J. (2007). *Understanding Youth: Perspectives and Practices*. London: Sage Publications.
- Kluckhohn, C. (1962). Values and Value Orientations in the Theory of Action: An Exploration in Definition and Classification. In: Parsons, T. & Shils, E. A. (Eds.). *Toward a General Theory of Action* (388–433). New York: Harper and Row.
- Kuzmanović, B. (1995). Društvene promene i promene vrednosnih orijentacija učenika. *Psihološka istraživanja*. 47 (7), 17–49.
- Kuzmanović, B. (1995). Preferencije društvenih ciljeva. *Psihološka istraživanja*. 47 (7), 49–71.
- Lazarević, D., Sindelić, M. (1985). Vrednosne orijentacije studenata budućih vaspitača u predškolskim ustanovama. *Predškolsko dete*. 3, 111–118.
- Lazarević, D., Janjetović, D. (2003). Vrednosne orijentacije studenata budućih vaspitača. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*. 35, 289–307.
- Lindh, K. & Korhonen, V. (2010). Youth values and value changes from cultural and transnational perspectives. In: Korhonen, V. (ed.). *Cross-cultural Lifelong Learning*. (135–166). Tampere: Tampere University Press.
- Matejević, M. (2008). Vrednosne orijentacije nastavnika. *Inovacije u nastavi*. 21 (2), 29–38.
- Mayton, D. M. et al. (1994). Human Values and Social Issues: An Introduction. *Journal of Social Issues*. 50 (4), 1–8. DOI:10.1111/j.1540-4560.1994.tb01194.
- Miliša, Z., Bagarić, M. (2012). Stilovi ponašanja i vrijednosne orijentacije. *Medianali*. 6 (12), 68–104.
- Miliša, Z. i sar. (2015). Kriza vrijednosti kao kriza odgoja. *Mostariensia*. 19 (2), 7–20.
- Mladenović, U., Knebl, J. (2000). Vrednosne orijentacije i preferencije stilova života adolescenata. *Psihologija*. 33 (3–4), 435–454.
- Nikolić, R., Radović, V. Ž. (2012). Preferencije vrednosti darovitih učenika. U: *Darovitost i moralnost* (609–626). Vršac, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihail Palov“, Arad (Romania), Universitatea de Vest „Aurel Vlaicu“, Bitolj (BJR Makedonija), Univerzitet „Sv. Kliment Ohridski“, Ptuj (Slovenija), REVIVIS – Institut za razvijanje nadarenosti.
- Pantić, D. (1990). *Promene vrednosnih orijentacija mladih u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje.

- Popadić, D. (1995). Uzasne i generacijske razlike u preferenciji životnih stilova. *Psihološka istraživanja*. 47 (7), 71–89.
- Passakos, C. (1996). *Stability or change in personal values?* The 8th European Conference on Personality. Ghent (Belgium).
- Petrović-Bjekić, D. (1995). Životni stilovi nastavnika. *Psihologija*. 28 (1), 133–148.
- Petrović, J., Zotović, M. (2012). Adolescenti u Srbiji: U traganju za novim vrednostima. *Teme*. 1, 47–66.
- Robbins, S. (2003). *Organizational Behavior*. Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.
- Rejk, B., Edkok, K. (1978). *Vrednosti, stavovi i promena ponašanja*. Beograd: Nolit.
- Roche, J., Tucker, S., Flynn, R. & Thomson, R. (1997). *Youth in Society. Contemporary Theory, Policy and Practice*. New York, London: Sage Publications Ltd.
- Rokeach, M. (1973). Change and stability in American value systems, 1968/1971. *Public Opinion Quarterly*. 38 (2), 222–238.
- Connor, P. E. & Becker, B. W. (2003). Personal Value Systems and Decision-Making Styles of Public Managers. *Public Personnel Management*. 32 (1), 155–181.
- Segall, M. H. et al. (1998). Cross-cultural psychology as a scholarly discipline: On the flowering of culture in behavioral research. *American Psychologist*. 53 (10), 1101–1110.
- Schwartz, S. H. (1992). *Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries*. In: Zanna, M. (ed.). *Advances in Experimental Social Psychology*, 25 (1–66). New York: Academic Press.
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2 (1). Retrieved January 31, 2014. from: <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>.
- Tetlock, P. E. (1986). A value pluralism model of ideological reasoning. *Journal of Personality and Social Psychology*. 45 (50), 819–827.
- Trebješanin, Ž. (2000). *Rečnik psihologije*. Beograd: Stubovi kulture.
- Šram, Z. (2003). Vrijednosne orijentacije i struktura ličnosti: Relacije na srednješkolskom uzorku završnog razreda. *Pedagogija*. 41 (3–4), 91–114.
- White, W. (1967). *Čovek organizacije*. Beograd: Prosveta.
- Wyn, J., White, R. (1997). The concept of youth. *Rethinking youth*. 8–26. <http://dx.doi.org/10.4135/9781446250297.n2>.

Summary

The theoretical part of the paper looks at the phenomenon of values and value orientations and explains, by focusing on the Rokeach Value List, different classifications of the values and value orientations of the younger population. At the end of the school year 2014/15, a partially revised Rokeach Survey of Terminal Values was conducted on a random sample of 252 students of the Pedagogical Faculty in Uzice which is mainly attended by students from Zlatibor district. The basic goal of the survey was to determine how students of the Pedagogical Faculty assess their current terminal values - goals, as well as to establish whether there were any differences among the surveyed generations. The ranking list of values at the manifest level was determined by applying

the arithmetic mean and standard deviation. The obtained results indicate that the students of the Pedagogical Faculty are oriented towards the following life goals: family safety, happiness, freedom. However, some differences in the ranking of other terminal values have been identified. The results of the research are significant because they suggest the need for a constant review of the value structure from the perspective of students who are exposed to intensive technical-technological, demographic, globalisation and other changes. The identification of values and lifestyles of students has pedagogical and social importance and provides significant insights into personal profiles of young people preparing for a particular occupation.

Keywords: *values, value orientations, Rokeach Value List, terminal values, life goals, students, preschool and primary school teachers' initial training.*